

Туляков Вячеслав Олексійович,
професор кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська
юридична академія», доктор юридичних
наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук
України

КРИМІНОЛОГІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОСННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

У цій статті розглядається концепція кримінологічної інженерії як інноваційної методології для реформування кримінального права України в контексті воєнних конфліктів та постконфліктної реконструкції.

У сучасному світі кримінальне право виконує триєдину функцію матеріальну, процесуальну та профілактичну. Цей трикутник відображає повний цикл взаємодії держави з явищем злочинності: від її запобігання до покарання і ресоціалізації правопорушника. Історично цікаво, що ще Устав про попередження і припинення злочинів 1832 року заповнював правову лакуну між адміністративно-поліцейським і матеріальним кримінальним правом. Хоча його імперська природа сьогодні видається анахронічною, саме він демонстрував розуміння необхідності правового регулювання так званої «сірої зони» девіації – проміжку між можливим злочином і вже вчиненим правопорушенням. У сучасній Україні, попри кардинальні зміни соціальної структури та правової доктрини, подібна лакуна зберігається. Ми маємо сотні нормативних заборон, які стигматизують осіб із судимістю, обмежують права потерпілих і створюють правовий дисбаланс, але при цьому не існує спеціальної підгалузі права, що регулювала б поведінку населення до та після злочину. Післясталінська правова система фактично втратила профілактичний вимір, зосередившись лише на каральному аспекті. Попри це, відомча нормативно-правова база профілактичної діяльності (від заходів попередження злочинів до контролю за поведінкою маргіналізованих груп) де-факто функціонує.

Водночас загальною Законом про профілактику злочинів, про необхідність якого неодноразово наголошував академік А. П. Закалюк, так і не було ухвалено.

Цей нормативний вакуум зумовлює однобічність кримінально-правового регулювання: новели проекту Кримінального кодексу, як і раніше, фокусуються лише на постфактум відповідальності, покаранні, процесуальних аспектах застосування інших кримінально-правових заходів, і виконанні вироку, залишаючи профілактику поза системною увагою. Водночас логіка динаміки регуляції девіантної поведінки передбачає єдність етапів: профілактика → притягнення та осуд → виконання → ресоціалізація. Це не набір відокремлених процесів, а цілісна система, в якій кожен елемент впливає на інший.

Саме системність, як методологічний принцип, ще у своїх працях обґрунтував П. П. Михайленко, аналізуючи генезу українського кримінального права та його інститутів. Його підхід, заснований на взаємозв'язку норм, функцій і соціальних наслідків, сьогодні набуває нового звучання. Тож цілком на часі постає ідея створення підручника з українського профілактичного права галузі, яка не обмежувалася б покаранням, а охоплювала б усю систему заходів запобігання, контролю, ресоціалізації та соціальної інтеграції. Адже сучасна кримінальна політика має не лише реагувати на злочин, а й конструювати середовище, у якому злочину запобігають через справедливість, освіту й довіру.

Відповідно, потрібні певні зміни й у методології питання. Актуалізується кримінологічна інженерія.

У контексті сучасних геополітичних трансформацій, коли воєнні конфлікти радикально впливають на структуру соціальних взаємодій, а процеси державної реконструкції вимагають не лише економічних, але й нормативно-правових інновацій, постає необхідність у розробці нової методології кримінально-правового аналізу. Концепція кримінологічної інженерії пропонує парадигму, за якою право не лише відображає соціальну реальність, але й активно її конструює, формуючи механізми забезпечення безпеки, довіри та справедливості. Цей термін визначається як системна проектна діяльність у сфері кримінології, спрямована на створення ефективних і гуманістичних правових рішень на основі міждисциплінарного синтезу знань від кримінального права до поведінкових наук, соціальної фізики, кібернетики та етики.

Іншими словами, кримінологічна інженерія є наукою про проектування справедливості у кримінальному праві, а не лише про її відтворення.

Аналогічно, М. Афанасьєва [1] трактує виборчу інженерію як міждисциплінарне поняття, запозичене з англomовного терміну «electoral engineering», що охоплює конституційно-правове проектування виборчих систем з урахуванням ґносеологічних джерел та суміжних концепцій, таких як «соціальна інженерія», «конституційна інженерія» та «інституційний дизайн». Застосування подібного підходу до кримінально-правового поля дозволяє адаптувати інженерні принципи для запобігання злочинності.

Методологічна основа кримінологічної інженерії ґрунтується на низці взаємодоповнюючих теоретичних напрямів:

– Емпірично-доказовій кримінології (evidence-based criminology), ініційованій Лоуренсом Шерманом, яка акцентує на науковій оцінці ефективності заходів протидії злочинності [2].

– Ресторативній парадигмі Джона Брейтуйєта, що інтерпретує правосуддя як процес відновлення соціальних зв'язків, а не як механізм покарання [3]

– Девелопментальній кримінології Девіда Фаррінгтона, яка вивчає злочинність у контексті життєвого циклу індивіда [4]

– Апроксимації моделей транснаціонального кримінального права [5], що синтезує міжнародні та національні норми для гарантування глобальної безпеки, збереження суверенітету та захисту прав людини. Зокрема, Н. Зелінська [6] аналізувала поняття, структуру та тенденції розвитку транснаціонального кримінального права, висвітлюючи нові можливості, такі як резолюції Ради Безпеки ООН відповідно до Глави VII Статуту ООН для боротьби з транснаціональною злочинністю, а також ризики, пов'язані з розширенням повноважень, загрозами кіберзлочинності, торгівлі людьми та відмиванням коштів, з акцентом на глобалізаційних викликах та формуванні єдиного антикримінального простору під егідою ООН.

Синтез цих джерел формує методологічне поле, адекватне сучасним викликам, таким як масова травматизація населення, ерозія соціальної довіри, гібридна злочинність та емоційна поляризація суспільства, що характеризують поствоєнну реальність України. Інтеграція ідей виборчої інженерії М. Афанасьєвої підкреслює універсальність інженерного підходу в юридичній науці для дизайну інститутів, адаптованого до кримінологічного контексту.

Методологічні засади кримінологічної інженерії. На відміну від традиційної кримінології, яка фокусується на емпіричному вивченні злочинності як феномену, кримінологічна інженерія трактує її як керований параметр соціальної системи. Це конструктивна наука, орієнтована на розробку нормативних і соціальних механізмів, що запобігають, трансформують або нейтралізують злочинні прояви.

Ядро методології складають такі принципи:

– Проектність: перехід від дескриптивного аналізу до конструктивного синтезу. Злочин і норма інтерпретуються не як антагоністи, але як змінні в системі балансу між безпекою та свободою. Цей принцип резонує з ідеями М. Афанасьєвої щодо генезису інженерії як міждисциплінарного феномену, що проникає в юридичну сферу через поняття «правові технології» та «законодавчі технології».

– Інституційна інженерія: проектування конкретних інститутів кримінального права (санкції, пробація, відповідальність юридичних осіб, реституція та компенсація) на основі емпіричних даних та апроксимації транснаціональних практик на основі принципу додатковості, пропрочійності та субсидіарності. Ми наголошуємо на ризиках і можливостях такого підходу в транснаціональному вимірі, де глобалізація вимагає гармонізації норм для протидії транскордонним загрозам [6].

– Гуманістична орієнтація: зміщення акценту з репресивної кари на відновлення, соціальну реінтеграцію та захист жертви.

– Цифрово-аналітична доказовість: застосування великих даних, алгоритмів оцінки ризику, емоційного аналізу (інтуїтивне кримінальне право [7]) та прогнозування рецидиву.

– Етична адаптивність: постійне коригування норм відповідно до принципів пропорційності, примату прав людини та суспільних очікувань справедливості як *Helme v. Estonia*, ECtHR, 2025 [8]. Інтеграція транснаціонального аспекту забезпечує адаптацію цих принципів до міжнародних стандартів, мінімізуючи ризики надмірного розширення повноважень.

Ці методологічні засади позиціонують кримінологічну інженерію як інструмент поствоєнної реконструкції, де право стає проектом соціальної стабільності, подібно до того, як виборча інженерія конструює демократичні процеси. У поствоєнному контексті кримінальне право виконує не лише контрольну, але й відновлювальну функцію. Кримінологічна інженерія пропонує три ключові механізми: моделювання: створення цифрових моделей поведінки, ризику та реакцій системи правосуддя; симуляція реформ: пілотне впровадження нових норм на обмежених вибірках з оцінкою наслідків; правовий дизайн: формування гнучких норм, адаптованих до кризових умов. Таким чином, право еволюціонує від архаїчного кодексу покарання до інтелектуальної інфраструктури забезпечення соціальної стабільності.

Реконструкція мети покарання. Центральним об'єктом інженерної трансформації є конструкт визначення мети покарання, закріплений у статті 55 Кримінального кодексу України. Сучасне формулювання, що включає кару серед цілей, суперечить принципам європейського права та концепції кримінологічної інженерії. Виключення кари з переліку цілей представляє собою системний зсув: від ретрибутивної парадигми до парадигми безпеки, управління ризиком та ресоціалізації. Каральна функція може слугувати лише інструментом, але не метою права. Отже, покарання інтерпретується не як ретрибуція, але як інженерно спроектований соціальний процес, спрямований на мінімізацію небезпеки, відновлення прав жертви та запобігання рецидиву, з опорою на емпіричну оцінку.

Кримінологічна інженерія пропонує переосмислення онтологічного центру кримінального права дефініції злочину. Замість традиційного трактування злочину як «суспільно небезпечного діяння», пропонуються критерії, за якими злочин визначається як порушення фундаментальних прав і свобод жертви чи спільноти. Цей підхід узгоджується з сучасними тенденціями *victim-oriented justice*, а також європейською судовою практикою, що позиціонує захист прав потерпілої особи як ключову функцію кримінальної юстиції. У контексті України цей підхід набуває особливої актуальності, оскільки воєнні події генерують мільйони індивідуальних та колективних жертв. Кримінальне право в поствоєнний період повинно забезпечувати реабілітацію та визнання жертви як центрального

суб'єкта правовідносин, інтегруючи транснаціональні норми для підвищення ефективності.

Розширення спектру суб'єктів кримінальних правовідносин. Традиційна триадна модель (держава – злочинець – суспільство) більше не відповідає сучасним процесам криміналізації. У умовах воєнних дій, приватної безпеки, кібератак та діяльності транснаціональних корпорацій необхідно розширити поняття суб'єкта кримінальної відповідальності. Юридичні особи повинні розглядатися не лише як носії економічних ризиків, але й як потенційні суб'єкти воєнних, екологічних та інформаційних злочинів. Квазідержавні структури, військові підрядники та цифрові платформи набувають статусу активних учасників кримінальних взаємодій. Жертва трансформується з пасивного елемента в повноправного суб'єкта, здатного ініціювати, впливати та контролювати кримінальні правовідносини. Ця трансформація відповідає логіці *transnational criminal governance* [5], де юрисдикційні межі зсуваються від територіального до функціонального принципу залежно від локалізації шкоди.

Переосмислення принципів дії кримінального закону в умовах війни та реконструкції. Кримінологічна інженерія вимагає ревізії принципів дії кримінального закону в часі та просторі. Традиційні норми екстериторіальності, незворотності та персональної дії не повною мірою відповідають реаліям гібридних конфліктів, кібервійн та міжнародного гуманітарного права. У воєнних та поствоєнних умовах доцільно впровадити динамічний принцип екстериторіальності дії, що дозволяє переслідування транскордонних злочинів або тих, що спричиняють шкоду на території України незалежно від місця вчинення. Крім того, принцип індивідуальної відповідальності доповнюється принципом колективної превенції, що охоплює корпоративну відповідальність, обов'язок повідомлення та цифрову добродішність.

Таким чином кримінологічна інженерія становить собою не метафору, але нову технологію правового мислення, що забезпечує перехід від репресивної до аналітично-гуманістичної парадигми [9]. Вона передбачає: відмову від кари як мети покарання; редефініцію злочину через порушення прав жертви; розширення суб'єктів кримінальних правовідносин; переосмислення принципів дії кримінального закону відповідно до транснаціональних викликів та наслідків війни; впровадження механізмів проектного управління правовими змінами.

Застосування цієї методології може слугувати основою для нової кодифікації кримінального права України, де гуманізм, наукова доказовість та системне мислення формують фундамент безпечного майбутнього.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва, М. В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2014.
2. Braithwaite, John. *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

3. Sherman, Lawrence W. The Rise of Evidence-Based Criminology. *Criminology & Public Policy* 17, no. 1 (2018): 7–28.

4. Farrington, David P. Developmental and Life-Course Criminology: Key Theoretical and Empirical Issues. *Stockholm Criminology Symposium Papers*, 2013.

5. Tuliakov, Viacheslav. Transnational Criminal Law, Sovereignty and International Justice: Harmonization Challenges and Policy Evolution. *International Annals of Criminology* (Published online 2025): 1–23. doi:10.1017/cri.2025.10076.

6. Зелинська, Н. А. Транснаціональне кримінальне право: нові можливості і ризики. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» 10 (2011): 171–185.

7. Tuliakov V. O. On intuitive dimensions of substantive criminal law. Ukraine and EU: Toward Deep Cooperation in the Security Sector : conference proceedings (Ostroh, 23–24 September 2025 p.). Ostroh, 2025. P. 50–53. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30857>

8. ECHR, CASE OF HELME v. ESTONIA (Application no. 3023/22) 07/10/2025 <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-245085>

9. Tuliakov, V. O., & Savinova, N. A. (2024). Colonizing criminal law: Towards new architecture of Criminal Code. *Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 2(22), 53–74. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.313732>

Усатий Григорій Олександрович,
заступник керівника відділу реалізації
політики у сфері правопорядку Управління
реалізації антикорупційної політики
у сферах економіки і правопорядку
Національного агентства з питань
запобігання корупції, кандидат
юридичних наук, доцент, старший
науковий співробітник

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ТЦК: ДЕТЕРМІНАНТИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ

*«Кожен “воєнком”, щодо якого є кримінальне
провадження, нестиме відповідальність. Цілком
справедливу. Повну...
Хабарництво в час війни – це державна зрада».*

(Звернення Президента України
Володимира Зеленського за результатами
засідання РНБОУ від 11.08.2023)

Корупція стабільно залишається глобальною внутрішньою проблемою України в сучасних умовах. Як справедливо зазначається в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, досягнутий за останні